

ОСЕЋАЊА У СЕРИЈАМА ЗВЕЗДАНЕ СТАЗЕ И СВЕМИРСКА КРСТАРИЦА ГАЛАКТИКА: ШТА НАС ЧИНИ ЉУДИМА

Франшизе *Звездане стазе* и *Свемирска крстарица Галактика* праве разлику између емотивног и нестраственог понашања као препознатљиву одлику која раздваја људске од не-људских јунака. Међутим, постоји невероватна разлика у томе како ове франшизе (и филмови и телевизијске серије) користе те одлике. И *Звездане стазе* и *Свемирска крстарица Галактика* су успешно обновљени и верзије са „следећом генерацијом“ су снимљене на почетку 21. века.

[...] Стручњаци већ дуго говоре да кинематографска продукција служи као модел на основу ког појединци у постмодерном друштву формирају своје идентитете (Vukatman). Обе серије рефлектују политичка и друштвена питања свог времена. *Звездане стазе*: *оригинална серија*, сценаристе Џина Роденберија, приказивала се од 1966. до 1969. године, а *Свемирска крстарица Галактика* је почела десет година касније и приказивала се од 1978. до 1979. *Звездане стазе* су обрађивале теме као што су мир, ауторитарни режими, империјализам, класни конфликти, расизам, људска права, феминизам и технологија. Серија *Свемирска крстарица Галактика* се накачила на успех првог наставка филма *Звездане стазе* из 1977, који је режирао Џорџ Лукас у жеку успеха америчких и совјетских истраживачких свемирских програма из 1960-их и 1970-их година. Римејк серије *Свемирска крстарица Галактика* (Sci-fi, 2003–2009) истраживао је политичке забринутости савремене Америке. Конкретно, тематизовала је простор САД након догађаја 11. септембра 2001, те „рат против тероризма“ који је покренуо амерички председник Џорџ Буш млађи. Док је серија из 1970-их покушала да поврати слободу и правду широм галаксије, новија серија приказује дистопијске светове, насиље и борбу за опстанак. *Звездане стазе* су током свог развоја истраживале нове просторе и проговарале о многим савременим етичким дилемама. Међутим, ове серије такође рефлектују знања из психологије свог времена, и то у одабиру глумаца, формирању јунака и радњи епизода.

Од када је 1990-их омогућено истраживање мозга живих људи функционалном магнетном резонанцом (fMRI), сведоци смо огромног интересовања за истраживања у доменима неуронауке и когнитивне психологије. Ово истраживање је ревидирало наше знање о емоцијама, откривајући њихову улогу у процесу рационалног доношења одлука. Како показује неуролог Антонио Дамасио у књизи *Декартова грешка* (*Descartes' Error*), пацијенти са оштећењем одређених делова мозга, код којих подаци о властитим осећањима не доспевају до њиховог процеса доношења одлука, нису у могућности

да донесу једноставне одлуке попут тога у који ресторан да оду, али и одлуке које су важне за њихов живот.

Сходно томе, промена у знању које имамо о осећањима може да се види у оригиналној серији *Звездане стазе* и у филму из 2009. године. Кључна фигура у овој франшизи је Господин Спок, получовек, полу-Вулканац, лик лишен осећања. У својој непристрасној прибраности, он је оличење оног типа „рационалног“ научног лика који је био популаран у то време. Међутим, пошто је истраживање открило да процес доношења одлука има својих мањкавости и да је понекад немогућ без уплива осећања, филм *Звездане стазе* (2009) рефлектује ову позитивнију оцену осећања – у њему је улога осећања у сазнајном процесу и процесу доношења одлука на централном месту. [...]

Питање осећања као одређујуће одлике „људскости“ такође се помиње и у *Свемирској крстарици Галаксија*. Овде „ванземаљци“, који се називају Сајлонцима, наводно не поседују осећања, односно знају за само једно – мржњу. Због тога они не могу да реагују на моралан начин, а људи на свемирској крстарици *Галаксија* осећају да имају право да их сматрају инфериорнима и да их муче. Међутим, неки Сајлонци онда кажу да ипак поседују осећања. Серија потеже питање да ли они имају душу, подсећајући на историјску контроверзу из Ваљадолида из 1550. и 1551. године, када су католички теолози већали да ли амерички Индијанци имају душу и да ли због тога шпански освајачи морају према њима да се опходе као према било којим другим живим бићима. [...] Питање је да ли Сајлонци поседују осећања и да ли стога могу да се искупе, или су „програмирани“ да извршавају сурова дела освете јер је то њихова „судбина“. Ово питање игра битну улогу у сукобу који расте међу Сајлонцима током развоја серије. [...]

Римејк франшизе *Свемирска крстарица Галаксија* из 21. века добио је велик број награда и номинација за награде. Мини-серија из 2003. године, која је послужила као опсежна пилот епизода за целу нову серију, поставила је радњу: људи су створили Сајлонце, и они су се развили, побунили и размножили. Последњи преживели људи се налазе на свемирској крстарици *Галаксија*, огромном ратном броду и носачу свемирских летелица, бежећи од робота Сајлонаца и тражећи Земљу, свој „прави дом“. Међутим, испоставља се да морају да сарађују са Сајлонцима да би пронашли насељив простор. Религија је свеprisутна у *Свемирској крстарици Галаксија*, а работи први постављају питање божјег присуства. Док Сајлонци практикују монотеистичку религију, људи имају политеистичка веровања. Религија је кључна у проналаску „пута кући“, потражи за „пореклом“ и могућности новог почетка.

Прича серије *Свемирска крстарица Галаксија* нам говори да Сајлонци, које су створили људи и програмирали их да им буду на услузи, поседују много напреднију технологију и планирају да униште људе. У другој сезони, посада *Галаксије* се бори против спољног непријатеља, док се у трећој борбе одвијају унутар посаде и на линији хијерархијске организације брода. Четврта сезона проповеда повратак природнијој, предмодерној аграрној цивилизацији. Епизоде постају све насилније и мрачније: слике подлости, приказ уништене цивилизације која као да пресликава нашу Земљу уништену нуклеарном катастрофом коју су изазвали преци Сајлонаца који откривају сопствену мрачну прошлост. Како истиче Кристина Корнеа, „киборзи су постали синоним за разумевање савременог живота“.

Визуелни прикази серије рефлектују дистопијске пределе постиндустријске Америке. Увезено је мишљење да серија *Свемирска крстарица Галаксија* представља коментар терористичких напада из 2001. и „глобалног рата против тероризма“ који су САД потом започеле. Пределу из уводне шпице пресликавају слике Њујорка након напада 11. септембра (Greene: 9). Импровизовани меморијални зид који подсећа на „нестале драге особе“ опет упућује на Њујорк након напада. Стручњаци су похвалили интертекстуалност која карактерише минуциозан визуелни изглед римејка серије *Свемирска крстарица Галаксија* (Geraghty: 199). Серија покушава да створи атмосферу непрекидне сумње и подстакне гледаоце да се запитају о етичким и моралним одговорностима, како јунака које гледају, тако и о себи самима. Осећања се виде на лицима јунака онако како их је у својим уџбеницима психологије описао Пол Екман, чије истраживање мимике је добило много више новца за финансирање након 11. септембра (Ekman и Friesen). Атмосфера параноје и сумње пресликала је осећања многих Американаца након терористичких напада, а које су медији подстрекивали. Очигледно је да се серија наслања на стварност и покушава да доводи ову стварност и наше моралне изборе у сумњу (Takacs: 196–197). Подсећа нас на приче из вести које су се тицале мучења у америчким затвореничким камповима.¹ *Свемирска крстарица Галаксија* приказује врло реалистичне сцене мучења – на пример у епизоди „Од крви и меса“ („Flesh and Bone“, осма епизода прве сезоне, приказана у Енглеској 6. децембра 2004, а у САД 25. фебруара 2005). Ове сцене су „намерно представљене тако да подсећају на тактике које су се употребљавале у затвору Гвантанамо Беј“ (Takacs: 196). Насиље у епизоди је наишло на негативне критике, али је серија похваљена као вид исправљања „војног тријумфализма“ Бушове ере (Takacs: 197). Међутим, ова епизода је емитована пре медијских извештаја о злостављањима затвореника у Гвантанаму – часопис *The Nation* и вести мреже АВС су извештавали о мучењу водом у том затвору током 2006. године. Људи у *Свемирској крстарици Галаксија* мисле да имају дозволу да муче и убијају јер се налазе на *правој страни*. Док серија доводи у питање ову претпоставку, она је такође и рађа, те је питање да ли ове сцене подстичу имитацију пре него критички отклон. Штавише, ова епизода успева да усмери наклоност гледалаца на једну чланицу посаде, поручницу Старбак, која је и задужена за мучење.

Друштвена памет

Зашто саосећамо са њом? Истраживање о неуронима огледала, емпатији и друштвеној памети је поучно за разумевање зашто и како покретне слике могу да покрену и нас (Shimamura). [...] Систем неурона огледала омогућава нам да „директно разумемо значење нечијих поступака или емоција тиме што их у себи понављамо без икаквог експлицитног рефлексивног посредовања“ (Gallese, Keysersand Rizzolatti: 396). [...] Систем неурона огледала могао би да убрза непосредно и лако разумевање туђег ума,

¹ Асошијетед прес је у новембру 2003. године извештавао о злостављању затвореника у ирачком затвору Абу Граиб. Информативни програм *60 минути* (*60 Minutes II*) јавно је приказао слике тих мучења у априлу 2004, а епизода истраживачког програма *На линији фронта* (*Frontline*) под насловом „Питање мучења“ („The Torture Question“) емитована је у октобру 2005. године.

осећања, мисли и намера, јер бисмо у свом мозгу пресликавали њихово понашање као да га и сами извршавамо, а исто тако и њихова осећања. Када видимо израз гађења, активира се инсула, исти део нашег мозга који се активира и када осетимо гађење (Wicker et al.: 655).

[...] „Гледати сцену у филму у којем тарантула хода по грудима Џејмса Бонда нас може натерати да буквално задрхтимо као да тај исти паук хода по нашим грудима.“ (Keysers et al.: 335).[...] За мозак, гледати подразумева осетити оно што видимо, макар делимично. Представе неурона огледала су нарочито прецизне за покрете руку: представе покрета кажипрста или кажипрста и средњег прста изазивају врло прецизне реакције у кортексу, као да смо и сами померили један или два прста“ (Kuehn et al.). Ово може да објасни зашто је болније гледати наносење бола на један одређен део тела познатим оружјем. Истраживачи филмске уметности говоре о „соматској емпатији“ [...] и „друштвеном искуству“ осећања приликом гледања филмова: „Врисак је најјасније перципиран одговор који повезује *индивидуално ѿелесно са колективно друштвеним* искуством“ (Hanich: 150). [...] Неуронаучници интерпретирају наше реакције на суштаственији начин: када видимо да други људи повређују себе, и ми осећамо бол јер стварамо „отелотворену симулацију“ (Bastiaansen, Thioux и Keysers: 2391). Активира се читав низ делова мозга: део за гледање, предмоторни и помоћни моторни делови, примарни соматосензорни кортекс и задњи паријетални кортекс, а сва та неуролошка активност значи да су осећања нашег тела укључена у обраду визуелних информације које мозак перципира – као да се оно што видимо дешава нама или као да ми радимо то што видимо – у зависности од тога ко окупира нашу пажњу или са киме саосећамо (Lamm, Decety, Singer: 2492).

[...] Зашто онда не саосећамо са жртвом, Сајлонцем Леобенем? Сцене мучења у епизоди „Од крви и меса“ су веома реалистичне и донекле узнемирујуће (Takacs: 196–198). Оне могу да се доживе због коришћења различитих психолошких стратегија *стварања дисѿанце*, тако да публика не „саосећа“ са Сајлонцем који је подвргнут мучењима, упркос реализму сцена мучења. Он је ванземаљац, сматра се кривим, а већ је раније установљено да Сајлонци не могу да осећају бол и да не могу да умру – без обзира на то шта им радили, они се врате у новом телу, лепи као и раније. Међутим, Сајлонац говори да он ипак осећа бол, и председница крстарице му се касније извињава због малтретирања – али потом наређује да се он избаци „са брода“ (Takacs: 196–197). Ова епизода полемише о томе да ли Сајлонци имају душу или не, слично контроверзи из Ваљадолида, потезући питање како би се према њима требало опходити. И поред тога, иако Леобен говори да осећа бол, сценаристи су задржали симпатије гледалаца на поручници Старбак, чак и ако видимо да је укључена у процес мучења. Епизода тврди да је мучење било „оправдано“ јер је било „успешно“: посада крстарице *Галакѿика* добија важне информације и избегава опасност по своју летелицу, а онда избацује „непријатеља“, који тада постаје безазлен, са брода, директно у смрт. Уз то, поручница Старбак је приказана као „хумана“, показујући наклоност ка непријатељу ког мучи након што он више није „опасан“.

Истраживање које Сингер спроводи о емпатији према болу показује да емпатија укључује не само афективни, већ и чулни део матрице бола у мозгу (Singer: 1157). То

значи да осећање емпатије захтева да одраније будемо афективно везани за другу особу; морамо да поседујемо интерес за њу. Истраживање друштвене паметности показује да заиста „делимо“ са другима оно што видимо, али да не саосећамо увек са њима (Hein и Singer). Даље, то што делимо нешто са неким не значи да су нам представе исте (Decety и Sommerville). Сасвим супротно, могућност да разликујемо себе од другог је круцијална за моралну спознају и продруштвено понашање. Осећајни, спознајни и мотивациони аспекти се спајају у моралној спознаји. Управо је поновна процена аутоматских реакција под утицајем спознаје задужена за саосећајно и продруштвено понашање (Cowell и Decety).

Иако смо осетљиви на правду, саосећајност није јединствен и аутоматски механизам. [...] Истраживања показују да се контекстуална процена може догодити „у раним фазама евалуације показивања осећања“ и да утиче на то да ли је саосећање произведено, или оно може да се појави након изазивања саосећајне реакције мозга (De Vignemont и Singer: 435). Научници увиђају две значајне улоге саосећања: да обезбеди „податке о будућим радњама других људи“, те да покрене кооперативно и продруштвено понашање и „потпомогне ефективну друштвену комуникацију“ (De Vignemont и Singer: 435).

Спознаја игра важну улогу у читавом спектру осећања. То како размишљамо о стварима и људима утиче на то шта осећамо према њима. Гледати друге у стању боли не покреће саосећање аутоматски. Могуће је створити психолошку дистанцу средствима спознајног и визуелног дистанцирања. [...]

Мењање режима осећања

[...] Попут пете колоне из Шпанског грађанског рата, или Немаца и Јапанаца у САД током Другог светског рата, Сајлонци инфилтрирају командну структуру. Број осам (Б), Бумер, шпијун је који у почетку верује да је права жена, а разочарава се када открије да је Сајлонка. Њу игра иста глумица која тумачи и њену идентичну копију Број осам (А), Шерон, која се, док је на мисији да заведе мушкарца, заљубљује у њега. Међутим, у епизоди „Скинуто“ („Downloaded“, осамнаеста епизода друге сезоне), осећања дозвољавају Сајлонцима да се међусобно спријатеље и да обнове своја веровања. Конкретно, Број шест, Каприка, добија позив да помогне Броју осам (Б), Бумер, да се „скине“ у друго тело, јер је Број шест и сама то већ урадила успешно. Процес се одиграва у некој врсти огромне каде, и подсећа на порођај. Две жене се спријатеље и, пошто су се обе заљубиле у људе, оне почињу да сумњају у веровања Сајлонаца и развијају саосећања према људима, не желећи више да их убијају. [...]

Теорије психологије које су дошле до јавних дебата примењују се на серију *Свемирска крстарица Галаксија*, и то на обликовање јунака на пример, односно на посттрауматски стресни поремећај, лажна сећања, депресију, проблеме са алкохолом и неурозе. За Балтара се каже да је склон нападима неурозе. Пуковник Тај, Сајлонац, поседује лажна сећања на рано детињство, а његов проблем са алкохолизмом потиче од посттрауматског стресног поремећаја. Пуковник Тај не може да задржи своја осећања и његова емотивна слабост га изнова кошта напредовања, док је поручници Старбак

опроштено када има повремене изливе осећања због њеног супериорног талента. Часопис *USA Today* описује је као „сломљену, младу, идеалистичку ратницу која се бори зарад доброј циља, али која је у току борбе нешто изгубила“ (Breznican).

[...] Развој наших ставова према осећањима је евидентан у *Свемирској крстарици Галаксија* у фигури жена Сајлонаца. У 20. веку, роботи су били створења чудног изгледа која су желела да убију људе и због тога су представљали очигледне непријатеље које су људи могли да униште чим би их видели. У 21. веку, односи међу људима и системи веровања су постали много битнији од технологије. Причу покрећу верзије сајлонских робота који су напредовали толико да преузимају облик људи и на први поглед изгледају исто као они. Неки од њих изгледају врло привлачно, па људи желе да ступе у везу са њима, било сексуалну или пријатељску. Неки Сајлонци одлучују да сарађују са људима и преобликују своја веровања. Они тврде да поседују осећања и да се стога према њима мора опходити као према људима. Серија рефлектује савремени дискурс прихватања Другог, релативизма и толеранције. Сајлонци, попут муслимана у савременим дебатама о тероризму и сарадњи, могу да представљају „непријатеља изнутра“, пету колону, или пак да постану сарадници у борби за толерантније друштво које прихвата различитости.

Ово такође покреће став да је лакше саосећати са ликовима који су привлачни и „изгледају као ми“, као и сарађивати са њима; за разлику од њих, роботи чудног изгледа или истетовирани Ромуланци могу нас сместа одбити. Ова емотивна реакција на ружноћу користила се, на пример, у нацистичкој Немачкој ради омаловажавања Јевреја. Овај став је битан када се питамо кога опонашамо када гледамо филмове, и да ли телевизијске серије имају улогу узора за осећања у нашим поступцима. Документарни филмови рефлектују нашу стварност и стварају утицај на осећања када износе догађаје који потресају наша осећања и нашу садашњицу. [...] Научнофантастичне серије не представљају трауматичне догађаје аутентично као документарци, али оне, обрађујући теме које походе нашу садашњицу, стварају могућност за рефлексију и идентификацију. На пример, војнику који је био део „мировне мисије“ или „рата против тероризма“ серија *Свемирска крстарица Галаксија* могла би да понуди простор за рефлексију, па да он проговори о екстремним искуствима у разговору са другима који не деле та иста искуства. [...]

Библиографија:

- Damasio, Antonio R. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York: Putnam, 1994.
- Greene, J., и J. Haidt. 'How (and Where) Does Moral Judgment Work?' *Trends in Cognitive Sciences* 6.12 (2002): 517–23.
- Geraghty, Lincoln. *American Science Fiction Film and Television*. London; New York: Berg, 2009.
- Ekman и Wallace V. Friesen. *Unmasking the Face*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1975.
- Takacs, Stacy. *Terrorism TV: Popular Entertainment in Post-9/11 America*. Lawrence: UP of Kansas, 2012.
- Shimamura, Arthur P. *Psychocinematics: Exploring Cognition at the Movies*. Oxford, 2013.
- Gallese, Vittorio и Alvin Goldman. 'Mirror Neurons and the Simulation Theory of Mind-Reading.' *Trends in Cognitive Sciences* 2.12 (1998): 493–501.
- Gallese, Vittorio, Christian Keysers и Giacomo Rizzolatti. 'A Unifying View of the Basis of Social Cognition.' *Trends in Cognitive Sciences* 8.9 (2004): 396–403.

- Wicker, Bruno, Christian Keysers, Jane Plailly, Jean-Pierre Royet, Vittorio Gallese и Giacomo Rizzolatti. 'Both of Us Disgusted in *My Insula*: The Common Neural Basis of Seeing and Feeling Disgust.' *Neuron* 40 (2003): 655–64.
- Kuehn Kuehn, Esther, Karsten Mueller, Robert Turner and Simon Schütz-Bosbach. 'The Functional Architecture of S1 during Touch Observation Described with 7 T fMRI.' *Brain Struct Funct* 219.1 (2014): 119–40.
- Hanich – nije navedeno u izvorniku
- Bastiaansen, J. A. C. J., M. Thioux, and C. Keysers. 'Evidence for Mirror Systems in Emotions.' *Philosophical Transactions of The Royal Society B* 364 (2009): 2391–404.
- Lamm, Claus, Jean Decety и Tania Singer. 'Meta-Analytic Evidence for Common and Distinct Neural Networks Associated with Directly Experienced Pain and Empathy for Pain.' *NeuroImage* 54.3 (2011): 2492–502.
- Hein, Grit и Tania Singer. 'I Feel How You Feel but Not Always: The Empathic Brain and Its Modulation.' *Current Opinion in Neurobiology* 18.2 (2008): 153–8.
- Decety, Jean и Jessica A. Sommerville. 'Shared Representations between Self and Other: A Social Cognitive Neuroscience View.' *Trends in Cognitive Sciences* 7.12 (2003): 527–33.
- Cowell, Jason M и Jean Decety. 'The Neuroscience of Implicit Moral Evaluation and Its Relation to Generosity in Early Childhood.' *Current Biology* 25.1 (2015): 93–7.
- De Vignemont, Frederique и Tania Singer. 'The Empathic Brain: How, When and Why?' *Trends in Cognitive Sciences* 10.10 (2006): 435–41.
- Breznican, Anthony. 'Internal Battles Are Raging in *Battlestar*'. *USA Today*. 12. март 2009. Web. http://usatoday30.usatoday.com/life/television/news/2009-03-12-battlestar-characters_N.htm.

Изворник: Claudia Wassmann. "Emotions in Star Trek and Battlestar Galactica: What Makes Us Human". *Emotions in Contemporary TV Series*, ур. Alberto N. García, Palgrave MacMillian, 2016, str. 205–222.

(С енїлескої ̄ревео **Драїан Бабић**)